

## CHINY: W KRĘGU NOWYCH KULTÓW

Dominik Mierzejewski

### **KULT JEDNOSTKI A PROBLEM TWORZENIA „REWOLUCYJNEJ TOŻSAMOŚCI” W OKRESIE REWOLUCJI KULTURALNEJ<sup>1</sup>**

Rewolucja Kulturalna stała się symbolem kultu jednostki i dominującej pozycji Mao Zedonga w Chińskiej Republice Ludowej. Niewątpliwie ta ocena, czy to z powodów politycznych – reformy Deng Xiaopinga – czy też z uwagi na faktyczny chaos w ChRL, stała się dominująca. Propaganda w Chinach kreowała Mao Zedonga na lidera czy sternika, a także promowała jego koncepcje ustrojowe, wskazując na ich główne sukcesy. W tym aspekcie jednym z głównych tematów poruszanych w chińskich mediach były przygotowania do światowej wojny, co bezpośrednio łączono z obrazem „wrogich ideologii” – imperializmem, socjalimperializmem i rewizjonizmem. Takie działania miały jednoczyć społeczeństwo w osiągnięciu nowej, ostatecznej fazy ustroju komunistycznego. Podstawowym problemem badawczym, stawianym w proponowanej analizie, jest weryfikacja przyjętej powszechnie tezy o kreowaniu kultu jednostki. Na ile zatem kult jednostki był elementem walki o władzę w otoczeniu Mao Zedonga, a na ile świadomą polityką prowadzoną przez chińskiego lidera? Po drugie, w jaki sposób obraz wrogów międzynarodowych oraz promowanie idei przewodniczącego przekładały się na tożsamość międzynarodową Chin? W tym celu przedstawiono analizę powiązań między tekstami atakującymi Stany Zjednoczone, Związek Radziecki oraz promującymi idee Mao Zedonga w odniesieniu do budowania kultu jednostki. Omówio-

---

<sup>1</sup> Artykuł został przygotowany w ramach projektu badawczego „Idee i tożsamość w chińskiej polityce zagranicznej”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki ze środków przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/09/B/HS5/02650.

no także zagadnienie redefinicji roli Chin pod kątem budowania tożsamości rewolucyjnej w latach 1966–1969.

Punktem wyjścia rozważań jest analiza ilościowa i jakościowa tekstów odnoszących się do spraw zagranicznych, publikowanych w „Dzienniku Ludowym” („Renmin Ribao”) oraz anglojęzycznym „Peking Review” w latach 1966–1969. Ponadto w tekście wykorzystano materiały Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, National Archive and Records Administration w Waszyngtonie oraz opracowania poświęcone Rewolucji Kulturalnej. Analiza ilościowa i jakościowa „Dziennika Ludowego” została oparta na zestawieniu artykułów odnoszących się do trzech płaszczyzn, którymi są:

- a. negatywna ocena i ataki na Stany Zjednoczone: to państwo kapitalistyczne (*ziben zhuyi guojia*, 资本主义国家), państwo imperialistyczne (*diguo zhuyi guojia*, 帝国主义国家), najniebezpieczniejszy wróg (*zui weixian diren*, 最危险敌人); przedstawienie USA jako agresora w Wietnamie, krytyka polityki Lyndona Johnsona i Richarda Nixona;
- b. negatywna ocena i ataki na Związek Radziecki: to państwo rewizjonistyczne (*xiuzheng zhuyi guojia*, 修正主义国家), państwo rewizjonistyczno-imperialistyczne (*xiuzheng diguo zhuyi*, 修正帝国主义国家), najniebezpieczniejszy wróg światowy (*shijie zui weixian diren*, 世界上最危险敌人), nowi carowie (*xin de shahuang*, 新的沙皇), socjalimperializm (*Suxiu diguo zhuyi*, 苏修社会帝国主义), artykuły krytykujące politykę wewnętrzną i zagraniczną Leonida Breżniewa;
- c. promowanie idei Mao Zedonga: w latach 1966–1969 idea wojny ludowej (*renmin zhanzheng*, 人民战争), aprobata czy wręcz uwielbienie myśli Mao lub osiągnięć Rewolucji Kulturalnej przez inne narody, m.in. „serdecznie witamy idee przewodniczącego Mao” (*relie huanlin Mao zhuxi sixiang*, 热烈欢临毛主席思想) bądź „stosując idee Mao Zedonga, przeciwstawiamy się imperializmowi” (*yong Mao zhuxi sixiang fan diguo zhuyi*, 用毛主席思想反帝国主义).

## Kult jednostki i tożsamość międzynarodowa

Kluczowa dla omawianego tematu jest definicja wykorzystywanego aparatu pojęciowego, mianowicie: kultu jednostki i tożsamości międzynarodowej państwa. Kult jednostki (*geren chongbai*, 个人崇拜) w Chinach związany był, prócz czasów przedrepublikańskich, z kreowaniem wizerunku Sun Yat-sena – ojca chiń-

skiej republiki<sup>2</sup>. Po przejściu władzy przez Komunistyczną Partię Chin taki kult obowiązywał zwłaszcza w okresie Rewolucji Kulturalnej. Przewodniczący Mao utożsamiał się z cesarzem Qin Shi, który preferował zasady legistyczne<sup>3</sup>. Głównym inicjatorem promowania kultu Mao Zedonga był Lin Biao, który zainicjował wydanie *Czerwonej Książeczki* Mao z jego cytatami, a w 1965 r. określił przewodniczącego mianem „czterech wielkich” (*sige weida*, 四个伟大): wielkiego przywódcy (*weida de lingxiu*, 伟大的领袖), wielkiego dowódcy (*weida de tongshi*, 伟大的统帅), wielkiego nauczyciela (*weida de daoshi*, 伟大的导师) oraz wielkiego sternika (*weida de duoshou*, 伟大的舵手)<sup>4</sup>. Dominacja Lin Biao nie była przypadkowa, a marszałek – co zostało ujawnione w liście Mao Zedonga z 7 maja 1966 r. – miał odegrać pierwszoplanową rolę we wzmacnianiu roli armii w chińskim systemie politycznym. Cały naród miał się stać jednym „obozem wojskowym”, wszyscy mieli być przygotowani do wojny, a samowystarczalność podniesiono do rangi podstawowego elementu chińskiej gospodarki<sup>5</sup>. Chińskie państwo miało wejść w nowy etap dziejów, w którym ostatecznie pokonane zostaną imperializm i rewizjonizm: *Każda dodatkowa kilowatogodzina energii, każda dodatkowa tona węgla i każda tona stali to cios przeciwko imperialistom i rewizjonistom, to pomoc dla rewolucyjnych ludów świata* – pisał Lin Biao. Konsekwencją realizacji idei Mao Zedonga miało być *obalenie narodowego kompleksu niższości, głoszącego, że cudzoziemcy są mądrzejsi od Chińczyków*<sup>6</sup>. Wokół tego celu należało konsolidować społeczeństwo, które studiując rewolucyjne koncepcje Mao Zedon-

<sup>2</sup> Innym określeniem oznaczającym dominację jednostki w systemie politycznym jest *renzhi* (人治), czyli rządy człowieka (jednostki), przeciwstawiane *fazhi* (法治) – rządom prawa. W rozmowach na temat Rewolucji Kulturalnej niektórzy chińscy naukowcy, używając określenia *renzhi*, opisują Rewolucję Kulturalną. Swoje poglądy uzasadniają faktem, że to jednostka sprowokowała tłumy do akcji, *de facto* nie ponosząc żadnej odpowiedzialności.

<sup>3</sup> 23 września 1973 r. Mao Zedong w rozmowie z wiceprezydentem Egiptu podkreślił: *Jestem Qin Shihuaniem. Lin Biao uważał mnie również za takiego. W Chinach istniały tylko dwie drogi. Jedni popierali Qin Shihuanga, podczas gdy inni byli przeciw niemu. Popieram Qin Shihuanga, nie popieram Konfucjusza*. Por. Barbara Barnouin, Yu Changen, *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution*, Kegan Paul International, London–New York 1998, s. 256.

<sup>4</sup> W tekście autor nie analizuje „religijnego kultu” Mao Zedonga, ale przedstawia analizę z punktu widzenia politycznej gry w najwyższych strukturach partyjnych. Jak zauważa Maurice Meisner, kult Mao wyrastał z przekonania i wiary chińskich chłopów w rewolucyjne dokonania przewodniczącego, a z czasem został wykorzystany do instrumentalnej walki o władzę. Por. *A Glossary of Political Terms of the People's Republic of China*, Chinese University Press, Hong Kong 1995, s. 421; oraz Daniel Leese, *Mao Cult: Rhetoric and Ritual in China's Cultural Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 13–14.

<sup>5</sup> *Chairman Mao's May 7 Directive*, „Peking Review” 1976, nr 20, s. 9.

<sup>6</sup> Archiwum MSZ RP, Wypowiedź Lin Piao (jesień 1966 r.), Warszawa, dnia (brak dokładnej daty) stycznia 1967 r. Poufne, brak adnotacji numeru.

ga, miało skutecznie prowadzić rewolucję<sup>7</sup>. Z jednej strony promowanie idei Mao Zedonga, zwłaszcza mitu o jego boskości i nieśmiertelności, było wygodnym narzędziem umożliwiającym odsunięcie przeciwników promowanych zmian Rewolucji Kulturalnej, z drugiej zaś szybko stały się one narzędziem w rękach Lin Biao, którego pozycja polityczna diametralnie wzrosła, co z czasem uznano za zagrożenie dla samego przewodniczącego<sup>8</sup>.

Ważnym aspektem ruchu Rewolucji Kulturalnej było zaangażowanie elementów pozapartyjnych do wewnętrznej walki o władzę. Jeszcze 9 stycznia 1967 r. Mao Zedong uznał ruch buntowników (*zaofan*, 造反) za pożądany, a po niemal roku, 25 grudnia 1967 r., zabronił rozpowszechniania przez media własnej, wywołującej do totalnego buntu „gazety wielkich znaków” (*dazibao*, 大字报), zatytułowanej „Bombardować sztaby”<sup>9</sup>. Pogłębiający się chaos w państwie spowodował konieczność wprowadzenia armii w nowe rozwiązania ustrojowe. 21 stycznia, zgodnie z rozkazem Mao Zedonga: *Trzeba wysłać armię, by poparła siły lewicowe i rewolucyjne masy*<sup>10</sup>, armia uzyskała miejsce arbitra w rozstrzyganiu sporów, a premier Zhou Enlai powoli tracił wpływ na całość decyzji podejmowanych w państwie. Do najważniejszych zadań Armii Ludowo-Wyzwoleńczej zaliczano konieczność wsparcia dla rewolucji proletariackiej, jednoczenie mas i przeciwdziałanie grupom prawicowym. Armia musiała utrzymywać „pozycje rewolucyjne”, promować przygotowania do wojny, zwiększać nakład pracy i produkcję. Ponadto we wszystkich strukturach wojskowych wprowadzono bezwzględny wymóg zachowania tajemnic wojskowych i państwowych oraz wzmocnienie gotowości bojowej<sup>11</sup>. Ostatecznie zdecydowano, że armia będzie trzonem przemian, i podjęto decyzje o: 1. zdelegalizowaniu istniejących już organizacji buntowniczych oraz zakazano tworzenia nowych (decyzja z 12 lutego); 2. ochronie dokumentów i archiwów państwowych (decyzja z 17 lutego); 3. uregulowaniu nawiązywania

<sup>7</sup> Ibidem.

<sup>8</sup> Helmut Martin, *Cult and Canon: The Origins and Development of State Maoism*, M.E. Sharpe, Armonk, NY, 1982, s. 28–33; oraz „*Renmin Ribao*” *ruhe baodao Mao Zedong?* [W jaki sposób „Dziennik Ludowy” przedstawiał Mao Zedonga?], <http://m.inewsweek.cn/culture/detail-77569.html> [dostęp 15 marca 2015].

<sup>9</sup> Mao Zedong, *Guanyi bu yao gongkai yinyong „Baoda silingbu” deng de pihua* [O zakazie publicznego rozpowszechniania „Bombardować sztaby”], 25 grudnia 1966, [w:] *Jiangguo yilai Mao Zedong wengao* [Wybór pism Mao Zedonga od powstania państwa], t. 12, Beijing 1998, s. 176.

<sup>10</sup> *Rozkaz Mao Zedonga z 21 stycznia 1967 r.*, fragmenty, [w:] *Rewolucja Kulturalna w ChRL: wybór materiałów i dokumentów*, t. 1 (sierpień 1966–lipiec 1967), oprac. Ksawery Burski, Stanisław Głąbiński, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1969, s. 268.

<sup>11</sup> *Mao Zedong, Dui junwei batiao mingling gao he Zhongyang tongzhi gao de piyu he xiugai* [Uwagi i poprawki do ośmiu rozkazów Komisji Wojskowej oraz komunikatu Komitetu Centralnego], styczeń, luty 1967 r., [w:] *Jiangguo yilai...*, s. 203–205; oraz *Rozkaz Komisji Wojskowej przy KC KPCh z 6 kwietnia 1967 r.*, [w:] *Rewolucja Kulturalna w ChRL...*, t. 1, s. 280–283.

kontaktów i organizacji marszów rewolucyjnej młodzieży (decyzja z 17 lutego); 4. zakazie używania środków państwowych w celu organizowania akcji buntowniczych<sup>12</sup>. Te decyzje warunkowały wprowadzenie sił zbrojnych do systemu politycznego, co było pierwotnym założeniem Mao Zedonga. Ostateczne zwycięstwo grupy Lin Biao potwierdził IX zjazd Komunistycznej Partii Chin, który odbył się na początku kwietnia 1969 r.<sup>13</sup>.

Z drugiej jednak strony również przez promowanie kultu jednostki i utożsamianie państwa z osobą przewodniczącego Mao Zedonga Chiny stawały się „rewolucyjnym”, „radykałnym” podmiotem w stosunkach międzynarodowych. W założeniach teoretyków Rewolucji Kulturalnej przemiany zachodzące w Chinach miały być przykładem dla państw trzecich. Głównym wyrazem owego założenia był komunikat ogłoszony po XI plenum VIII zjazdu, który głosił: *Obecna sytuacja walki marksizmu-leninizmu i walczących rewolucyjnych ludów świata przeciw imperializmowi, reakcjonizmowi oraz współczesnemu rewizjonizmowi jest doskonała*<sup>14</sup>. Podstawą chińskiej polityki zagranicznej miał się stać „międzynarodowy ruch proletariacki” (*wuchanjieji guoji zhuyi*, 无产阶级国际主义). W rzeczywistości podstawą stworzenia centrum rewolucji światowej w Chinach (*sixiang zhongxin*, 思想中心) był konflikt ideologiczny ze Związkiem Radzieckim. W stosunkach z innymi państwami taktyka władz w Pekinie była ukierunkowana na szerzenie maoistowskiej koncepcji ustrojowej i uznanie Mao Zedonga za geniusza rewolucji światowej<sup>15</sup>.

Poprzez takie działania, głównie konflikt z ideowym przeciwnikiem – Związkiem Radzieckim, Chiny kreowały własną tożsamość, rozumianą jako poczucie odrębności. Niewątpliwie, jak podkreśla społeczna teoria stosunków międzynarodowych, państwa postrzegają inne podmioty według własnego postrzegania tożsamości, która tworzy ich interes oparty na niematerialnych podstawach: wiedzy, tożsamości, języku, kulturze oraz ideologii<sup>16</sup>. Tworzenie tożsamości społecznej jest zatem wynikiem kompromisu i dopasowania autopercepcji do percepcji, oczekiwań grupy, do której dane indywidualum chce zostać włączone. Tym samym, jak zauważają konstruktywiści, tożsamość jest procesem ciągłym, historyczną konstruk-

<sup>12</sup> Zob. Mao Zedong, *Bixu shixing geming de „sanjiede”, jianli geming weiyuanhui* [Musimy utrzymywać rewolucyjny sojusz trójstronny, budować rewolucyjne komitety], 1967 r. (brak dokładnej daty), [w:] *Jiangguo yilai...*, s. 258.

<sup>13</sup> Por. *Polityczny referat sprawozdawczy KC KPCh wygłoszony przez wiceprzewodniczącego Lin Biao na IX zjeździe Komunistycznej Partii Chin, Pekin 14 kwietnia 1969 r.*, [w:] *Rewolucja Kulturalna w ChRL...*, t. 1, s. 48–49.

<sup>14</sup> *Communiqué of the Eleventh Plenary Session of the Eight Central Committee of the Communist Party of China (Adopted on August 12, 1966)*, „Peking Review” 1966, nr 34, s. 6.

<sup>15</sup> Archiwum MSZ RP, Notatka nt. partii i ugrupowań prochińskich, Pekin, 30 września 1969 r., egz. nr 1, Tajne, Zespół Akt D II 0–241–62–68.

<sup>16</sup> Ibidem.

cją zmieniającą się w czasie<sup>17</sup>. Warunkiem tworzenia tożsamości są trzy elementy: legitymizacja wypływająca z percepcji statusu jako moralnego, sprawiedliwego, równego; stabilność uzależniona od percepcji stabilności statusu; mobilność, rozumiana jako możliwości zmiany grupy przynależności<sup>18</sup>. Analizując pojęcie tożsamości, chiński konstruktywista Qin Yaqing, profesor Chińskiego Instytutu Dyplomatycznego, uznawał, że liberalne koncepcje Alexandra Wendta tworzą możliwości zbudowania wspólnej tożsamości, podczas gdy idee Carla Schmitta kładą nacisk na grupową tożsamość opartą na zdefiniowaniu wroga. Pierwsza z nich zatem nie poszukuje wroga, a po stworzeniu tożsamości konstruuje platformę dla uniwersalnej tożsamości. Tymczasem immanentną cechą drugiej jest poszukiwanie odniesienia w postaci wroga, a poszukiwanie własnej tożsamości oparte jest na permanentnej potrzebie akceptacji przez inne podmioty. W dalszej konsekwencji warunkuje to prowadzoną politykę wróg/przyjaciel, co z kolei kreuje realną politykę konfliktu bądź przyjaźni, a tu należy wyróżnić „tożsamość łączącą i wspólną” (*juhe xing rentong*, 聚合性认同), poszukującą wspólnej płaszczyzny dla uniwersalnych wartości, oraz „tożsamość rozłamową”, opartą na zdefiniowaniu wroga (*fenli rentong*, 分离认同)<sup>19</sup>.

W teorii aktywnej tożsamości Qin Yaqing wyróżniał dwa typy tożsamości społecznej w stosunkach międzynarodowych. Pierwsza to „tożsamość wymuszona” przez inne podmioty, występująca w systemie imperialnym – zdominowanie przez jeden podmiot; druga to „tożsamość zachowania interesu”, w której świadomie dochodzi do adaptacji w istniejącym systemie międzynarodowym. W budowaniu tożsamości istotną rolę odgrywają dwie składowe: rozwój ekonomiczny – im wyższy, tym silniej państwo zmienia projekcję swojej tożsamości w kierunku tożsamości ideowej, oraz stopień umiędzynarodowienia podmiotu i zwiększenie interakcji z uczestnikami, która również prowadzi do tożsamości ideowej<sup>20</sup>.

<sup>17</sup> Fred Chernoff, *The Power of International Theory. Reforming the Link to Foreign Policy-making through Scientific Enquiry*, Routledge, London–New York 2005, s. 20–21.

<sup>18</sup> Shana Levin, Jim Sidanius, Joshua L. Rabinowitz, Christopher Federico, *Ethnic Identity, Legitimizing Ideologies, and Social Status: A Matter of Ideological Asymmetry*, „Political Psychology” 1998, t. 19, nr 2, s. 374–375.

<sup>19</sup> Qin Yaqing, *Guojia shenfen, zhanlie wenhua yu anquan liyu – guanyu Zhongguo yu guoji shehui guanxi de sange jieshe* [Tożsamość państwa, strategiczna kultura i interesy bezpieczeństwa – o trzech hipotezach relacji Chin ze społecznością międzynarodową], [w:] Qin Yaqing, *Quanli, zhidu, wenhua. Guoji guanxi lilun yu fanfa yanjiu wenji* [Siła, system, kultura. Zbiór artykułów na temat teorii i metod w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi], Beijing Daxue Chubanshe, Beijing 2010, s. 350.

<sup>20</sup> Ibidem.

## Obraz supermocarstw w latach 1966–1969

Dwa mocarstwa doby zimnowojennej stały się głównym obiektem ataków mediów chińskich w okresie Rewolucji Kulturalnej. Mimo że początek Rewolucji Kulturalnej stanowił o „zwrocie do środka”, czyli zmniejszeniu uwagi poświęca-nej otoczeniu zewnętrznemu Chin, to jednak negatywny obraz Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego był wykorzystywany do wewnętrznej gry o władzę. Jeśli w styczniu artykułów wrogo nastawionych wobec USA było 95, to w sierpniu 8 (z uwagi na XI plenum KPCh; 1–12 sierpnia 1966 r.), a pod koniec 1966 r. w listopadzie i grudniu odpowiednio 15 i 19. Należy zwrócić uwagę, że wzrost ataków na Stany Zjednoczone z 3 do 17 (luty–marzec 1967) miał związek z utworzeniem specjalnej grupy do spraw udowodnienia kapitulancstwa Liu Shaoqi, kiedy w 1929 r. został on aresztowany przez Guomindang w Shenyangu<sup>21</sup>. Podobne tendencje dominowały w 1967 r., kiedy większy wpływ na wydarzenia wewnętrzne miały grupki czerwonogwardzistów<sup>22</sup>. Kiedy na krótko (lipiec–wrzesień 1967 r.) czerwonogwardziści przejęli wpływy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, liczba publikacji antyamerykańskich i antyradzieckich zmalała nawet w porównaniu z rokiem 1966 r. W sierpniu 1967 r. ukazały się cztery artykuły atakujące USA, we wrześniu dwa, a w listopadzie nie odnotowano żadnej takiej publikacji. W tym okresie, 14 sierpnia, wydano zalecenie dotyczące imiennej krytyki poszczególnych członków partii, co prowadziło do otwartej krytyki<sup>23</sup>.

Kolejna prasowa kampania antyamerykańska związana była z rosnącą rolą Lin Biao. W wewnętrznej walce o władzę dokonano kolejnej spektakularnej czystki, której ofiarą padli: Yang Chengwu – pełniący obowiązki szefa sztabu generalnego, Yu Lipin – komisarz polityczny sił lotnictwa wojskowego oraz Fu Zhongbi – komendant stołecznego garnizonu. 22 marca 1968 r. KC, Rada Państwa, Komisja Wojskowa przy KC oraz Centralna Grupa do spraw Rewolucji Kulturalnej przy KC uznały, że wskazani wojskowi „popełnili poważne błędy”, i rekomendowały usunięcie ich z zajmowanych stanowisk<sup>24</sup>.

<sup>21</sup> B. Barnouin, Yu Changgeng, *Chinese Foreign Policy...*, s. 88–89.

<sup>22</sup> *Hong weibing* (红卫兵) oznaczało czerwonogwardzistów, przy czym środkowy znak *wei* odnosił się do „obrony idei Mao Zedonga”.

<sup>23</sup> *Okólnik Komitetu Centralnego KPCh zalecający stosowanie imiennej krytyki na łamach prasy centralnej i lokalnej*, 14 sierpnia 1967 r., [w:] *Rewolucja kulturalna w ChRL. Wybór materiałów i dokumentów*, t. 2 (lipiec 1967–sierpień 1968), oprac. Jan Rowiński, Ewa Zysman, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1970, s. 11–13.

<sup>24</sup> *Rozkaz KC KPCh, Rady Państwowej, Komisji Wojskowej KC i Grupy ds. Rewolucji Kulturalnej przy KC w sprawie odwołania z zajmowanych stanowisk szefa sztabu generalnego Jang Czeng-*

W kolejnym okresie, z uwagi na chińską propozycję wznowienia rozmów warszawskich w listopadzie 1968 r., ataki na USA nie były zbyt wyraźne. We wrześniu, w październiku i listopadzie liczba publikacji wyniosła kolejno 4, 8 i 12. Wraz ze styczniowym wystąpieniem inauguracyjnym Richarda Nixona opublikowano tylko osiem artykułów krytykujących „amerykański imperializm”, w kwietniu nie opublikowano żadnego. Było to wyrazem chęci przełamania „diplomacji rewolucyjnej” oraz nawiązania dialogu z Waszyngtonem i zwycięstwa frakcji premiera Zhou Enlaia. Co ważne, przed Nixonem żaden bowiem z dotychczasowych prezydentów amerykańskich nie mógł się poszczycić opublikowaniem inauguracyjnego wystąpienia w „Renmin Ribao”<sup>25</sup>. Kampanię wznowiono dopiero pod koniec roku – w listopadzie i grudniu ukazało się odpowiednio 25 i 17 artykułów. Kolejne wznowienie silnych ataków nastąpiło, choć jednorazowo, dopiero w maju 1970 r. wraz z antyamerykańskim wystąpieniem przewodniczącego Mao Zedonga<sup>26</sup>, a w komentarzu „Peking Review” Richarda Nixona okrzyknięto „faszystowskim tyranem”, imperializm amerykański zaś skazano na upadek dziejowy<sup>27</sup>.

Mimo nieregularnych, choć frontalnych ataków na USA w prasie chińskiej przedstawiono rozróżnienie między złym rządem Stanów Zjednoczonych a dobrym narodem (ludem) amerykańskim. Tu stosunek medialny był zgoła odmienny, a amerykańscy przyjaciele (*Meiguo pengyou*, 美国朋友) zyskali dobrą opinię w prasie. Tak było m.in. w maju 1970 r. podczas wystąpienia krytykującego amerykański imperializm, przewodniczący wskazał również na obecność amerykańskich przyjaciół narodu chińskiego: Franka Coe’a i Sola Adlera<sup>28</sup>. Szczególną estymą cieszył się tu amerykański dziennikarz Edgar Snow, który wielokrotnie przebywał w Chinach, po raz ostatni od 14 sierpnia 1970 r. do lutego 1971 r. (zmarł w lutym 1972 r.). Po wizycie Snowa podczas uroczystości 1 października 1970 r. w „Renmin Ribao” opublikowano artykuł *Cały świat wraz z narodem amerykańskim jest*

---

–wu, komisarza politycznego Wojsk Lotniczych ChAL-W Ju Li-cinga oraz dowódcy garnizonu pekińskiego Fu Czung-pi, 22 marca 1968 r., [w:] *Rewolucja kulturalna w ChRL...*, t. 2, s. 92–93.

<sup>25</sup> Przedstawiono pogląd Nixona na temat ery negocjacji, szukania pokoju i wolności ogólnoświatowej. Choć obok umieszczono zdjęcie „zafrasowanego Nixona”, postawionego w sytuacji bez wyjścia. Por. „Renmin Ribao”, 28 stycznia 1969, s. 5.

<sup>26</sup> Ibidem, 24 czerwca 1970, s. 6.

<sup>27</sup> *Nixon’s Fascist Tyranny Cannot Save U.S. Imperialism from its Doom*, „Peking Review” 1970, nr 28, s. 20–21.

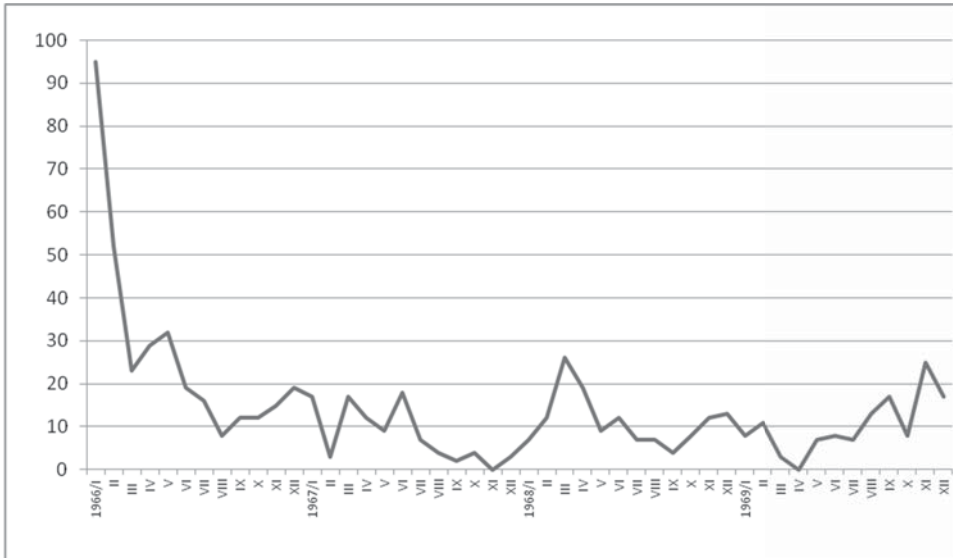
<sup>28</sup> Obaj pracowali niegdyś dla rządu amerykańskiego, w latach 50. zostali oskarżeni o szpiegostwo na rzecz ZSRR i osiedlili się w ChRL, gdzie mieszkali aż do śmierci (przyp. red.). Zob. „Peking Review” 1971, nr 42, s. 18–19; „Peking Review” 1970, nr 19, s. 8–14; „Renmin Ribao”, 21 maja 1970, s. 3.



*naszym przyjacielem*<sup>29</sup>. Sygnalizowało to wewnętrzną walkę o władzę i upadek grupy wojskowych z Lin Biao na czele. W grudniu 1970 r. podczas poszerzonego spotkania Biura Politycznego KPCh w Beidaihe (prowincja Hebei) Mao Zedong wezwał do samokrytyki kilku generałów popieranych przez Lin Biao. Atak na wojskowych przyczynił się do opublikowania 25 grudnia 1970 r. zdjęcia Edgara Snowa wraz z Mao Zedongiem z 1 października 1970 r.<sup>30</sup>.

### Wykres nr 1

Ataki na Stany Zjednoczone w „Dzienniku Ludowym” w latach 1966–1969



Źródło: Analiza własna na podstawie kwerendy „Renmin Ribao” 1966–1969.

Z kolei ataki prasowe na Związek Radziecki nasilały się w momentach kampanii politycznych przeciwko „starym kadrom”: premierowi Zhou Enlaiowi, przewodniczącemu Liu Shaoqi, Deng Xiaopingowi, marszałkowi Zhu De oraz Tao Zhu, jednemu z doradców Grupy do spraw Rewolucji Kulturalnej. Podczas sierpniowego XI plenum VIII zjazdu KPCh jedynym wiceprzewodniczącym ChRL został Lin Biao, z funkcji wiceprzewodniczących odsunięto natomiast Liu Shaoqi, Chen Yuna, Zhou Enlaia oraz Zhu De. Na październikowej roboczej konferencji KPCh grupa

<sup>29</sup> Wang Xuezen, Zhang Zhongong, *Sinuo dui Xin Zhongguo de fanwen yu Zhong Mei guanxi* [Wizyta Snowa w Nowych Chinach a relacje chińsko-amerykańskie], „Zhongguo waijiao” [Chińska Dyplomacja] 2001, nr 7, s. 27–28.

<sup>30</sup> E. Snow został zaproszony na obchody 21. rocznicy powstania ChRL. Zob. „Renmin Ribao”, 25 grudnia 1970, s. 1.

Mao – Lin zaatakowała Liu Shaoqi i Deng Xiaopinga. W konsekwencji rozpoczęto medialną kampanię przeciwko „chińskiemu Chruszczowom kroczącym w partii drogą kapitalistyczną”. 8 listopada 1966 r. w „Hongqi” opublikowano pierwszy artykuł imiennie oskarżający Deng Xiaopinga. W ślad za tym „Dziennik Ludowy” zarzucił sekretarzowi KPCh odrzucanie kultu jednostki i promowanie kolektywizmu oraz rewizjonizmu<sup>31</sup>.

Na początku 1967 r. grupy czerwonogwardzistów oraz „buntowników” rozpoczęły przejmowanie urzędów centralnych ChRL, w tym ministerstw. Wywołało to sprzeciw wysokich rangą urzędników państwowych, w tym premiera oraz wicepremier i ministra spraw zagranicznych Chen Yi. Takie zachowanie spowodowało „elementy rewolucyjne” do nasilenia kampanii przeciwko ministrowi, tak by skłonić go do złożenia samokrytyki. Już 24 stycznia 1967 r. minister przyznał, że w polityce zagranicznej promował „reakcjonizm i kapitulancję względem północnego sąsiada”<sup>32</sup>, a 13 lutego w MSZ pojawiły się pierwsze plakaty krytykujące Chen Yi<sup>33</sup>. Jednak zwiększenie ataków na Związek Radziecki w lutym 1967 r. z 12 w styczniu do 33 związane było z wewnątrzpartyjną dyskusją poświęconą wprowadzeniu zasad Rewolucji Kulturalnej w armii. Kreowanie wroga zewnętrznego stanowiło immanentną część budowania dominującej roli sił zbrojnych.

Podobnie na przełomie marca i kwietnia ataki na ZSRR wzrosły z 19 do 25, a było to spowodowane początkową fazą kampanii przeciw Deng Xiaopingowi. W kwietniu Jiang Qing w jednym z przemówień do czerwonogwardzistów uznała Deng Xiaopinga za „chińskiego rewizjonistę nr 2, drugiego [po Liu Shaoqi – przyp. aut.] mającego władzę kroczącego kapitalistyczną drogą”<sup>34</sup>. Wkrótce potem, 5 kwietnia, „Renmin Ribao” opublikował pierwszy artykuł *Otwarcie krytykujemy chińskiego Chruszczowa*<sup>35</sup>. Tekst ten został opublikowany już wcześniej, 2 kwietnia, w szanghajskim „Wenhui bao”. W oficjalnej prasie nie podano jednak dokładnych personaliów „chińskiego Chruszczowa”, a jedynie enigmatyczne opisy, m.in.: *W kwietniu 1964 r. chiński Chruszczow przyjechał do Tianjinu i głosił kapitalistyczną teorię prywatnej własności*<sup>36</sup>. W artykule z 18 sierpnia zatytułowanym *Pokonać chińskiego Chruszczowa* nazywano odsuniętego podczas VIII plenum VIII zjazdu marszałka Peng Dehuia rewizjonistą. Kampania prasowa była tylko tłem dla toczącej się wewnątrzpartyjnej kampanii przeciwko członkom KPCh związanym

<sup>31</sup> „Renmin Ribao”, 27 grudnia 1966, s. 3–4.

<sup>32</sup> B. Barnouin, Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy...*, s. 14–15.

<sup>33</sup> Ibidem, s. 130.

<sup>34</sup> „Renmin Ribao”, 1 kwietnia 1967, s. 1–2 i 3, ibidem, 2 kwietnia 1967, s. 1; „Peking Review” 1968, nr 10, s. 22.

<sup>35</sup> „Renmin Ribao”, 5 kwietnia 1967, s. 2.

<sup>36</sup> Ibidem, 21 października 1967, s. 4.

z odsuniętym wojskowym<sup>37</sup>. Warto przy tym zwrócić uwagę na korelację ataków prasowych z konkretnymi działaniami, np. zatrzymaniem radzieckich statków handlowych. Miało to uczynić ze Związku Radzieckiego realnego wroga mobilizującego społeczeństwo chińskie do dalszych „socjalistycznych osiągnięć”<sup>38</sup>.

Artykuły o podobnej treści publikowane były w „Peking Review”, m.in. *Ban-kructwo chińskich dewotek parlamentaryzmu*. „Chińskiego Chruszczowa” oskarżono o chęć wprowadzenia zachodniego modelu parlamentaryzmu i stwarzanie możliwości do przejęcia władzy na wzór Jiang Jieshi (Chiang Kai-shek, Czang Kaj-szek): *W tych czasach [wojny domowej – przyp. aut.], kiedy chiński Chruszczow śnił o „drodze parlamentarnej”, Chiang Kai-shek wznosił swój miecz i prowadząc rozmowy pokojowe, walczył w wojnie domowej*<sup>39</sup>.

Kampanie antyradzieckie, podobnie jak antyamerykańskie, miały podłoże w sytuacji wewnętrznej. Nasilenie ataków w listopadzie i grudniu 1968 r. (w październiku 10, a w listopadzie i grudniu odpowiednio 23 i 12) związane było z zakończeniem XII plenum VIII zjazdu, ostatecznym odsunięciem Liu Shaoqi oraz przygotowaniem do usankcjonowania zdobyczy Rewolucji Kulturalnej na IX zjeździe. Wraz z listopadową krytyką polityki ZSRR w „Renmin Ribao” rozpoczęto krytykę Liu Shaoqi jako chińskiego rewizjonisty<sup>40</sup>. Po raz pierwszy od rozpoczęcia kampanii przeciwko chińskiemu Chruszczowowi numer jeden – Liu Shaoqi – podano jego personalia. Natomiast członkowie partii uczestniczący w inicjatywie „lutowego wiatru wstecznego”, w tym Chen Yi, Ye Jianying oraz Xu Xiangqian, zostali uznani za „siejących chaos w armii”, a jedynym, który mógł przywrócić porządek, był Lin Biao<sup>41</sup>.

Medialne kreowanie „rewizjonistycznego wroga” sankcjonowało koncepcje marszałka Lin Biao, którego doktrynę wojny ludowej uznano za obowiązującą. W tym kontekście podstawowym wydarzeniem był IX zjazd, który sankcjonował powstały układ polityczny. Przed zjazdem (kwiecień 1969 r.) należało wytworzyć „odpowiednią” atmosferę strachu, tak by rola armii została potwierdzona. Stąd też ważnym wydarzeniem, które szeroko komentował „Renmin Ribao”, były „radzieckie prowokacje” na rzece Ussuri w marcu 1969 r. Jeśli w lutym artykułów atakujących ZSRR było 10, to w marcu aż 96 (w kwietniu – 14). Taki medialny atak pro-

<sup>37</sup> Ibidem, 18 sierpnia 1967, s. 1.

<sup>38</sup> *Nota Ministerstwa Spraw Zagranicznych ZSRR do Ambasady ChRL w Moskwie w sprawie samowoli i bezprawia wobec radzieckich statków handlowych i ich załóg*. Moskwa, dnia 20 sierpnia 1967 r., „Zbiór Dokumentów”, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1967, nr 7–8, poz. 128, s. 986–987.

<sup>39</sup> „Peking Review” 1967, nr 40, s. 9.

<sup>40</sup> „Renmin Ribao”, 4 grudnia 1968, s. 5.

<sup>41</sup> Kenneth Lieberthal, *A Research Guide to Central Party and Government Meetings in China, 1949–1975. With a Foreword by M. Oksenberg*, New York 1976, s. 270–271.

wadził do masowych manifestacji antyradzieckich. Podsycając wrogie nastawienie, prasa pisała: *W ciągu kilku godzin miasto zostało oblepione plakatami wzywającymi do obalenia radzieckiej klikli rewizjonistów, amerykańskich imperialistów, obalenia Breżniewa, Kosygina, Nixona, do ostatecznej rozprawy ze współczesnym, wielkoruśskim, imperialistycznym caratem i socjalimperializmem radzieckim*<sup>42</sup>. Wraz z rozpoczęciem konfliktu z ZSRR w chińskich kinach rozpoczęto projekcje filmów antyradzieckich, m.in. *Zbrodnie nowych carów*<sup>43</sup>.

Agresywny ton „Renmin Ribao” wobec ZSRR można było zauważyć do października 1969 r., a w miesiącach konfliktów granicznych liczba ataków na ZSRR diametralnie wzrastała. W maju odnotowano 35 ataków, a w sierpniu 57. Wraz ze zbliżającym się świętem ChRL 1 października 1969 r. nasilała się kampania prowojenna. Przedstawione w mediach chińskich hasła eksponowały niebezpieczeństwo wojny. Przede wszystkim hasła nr 10 i nr 11 zalecały zwiększenie produkcji i przygotowań do wojny, hasło nr 12 wzywało do bycia gotowym do zniszczenia obcego intruza, hasło nr 22 wzywało do szczególnego oporu wobec wojen agresywnych z użyciem broni nuklearnej, prowadzonych przez USA i ZSRR. Hasła odpowiadały dyrektywie z 28 sierpnia 1969 r., w której zalecano przygotowania do wojny w każdej formie, „ideologicznej, materialnej i psychologicznej”. Nakazywano również wojsku aresztowanie kontrewolucjonistów i podróżujących bez zezwolenia, a także kontrolowanie przygotowań do wojny i zbieranie żywności<sup>44</sup>. Stworzenie medialnego wroga, którym były Związek Radziecki czy Stany Zjednoczone, potęgowało psychozę wojenną. Miało to mobilizować społeczeństwo do zwiększania produkcji i gromadzenia zapasów żywności na wypadek konfliktu. Tworzenie takiej sytuacji było wyrazem koncepcji Mao Zedonga, wedle której w społeczeństwie nie istniały motywacje natury materialnej, ale politycznej. W tym celu powołano, już w styczniu 1965 r., specjalne obozy wojskowe, w których szkolono młodzież i przygotowywano ją na odparcie ewentualnego ataku wro-

<sup>42</sup> Archiwum MSZ RP, Manifestacje antyradzieckie, Szanghaj, dn. 5 marca 1969 r., Poufne, Ze-spół Akt D II Ch 241–15–69.

<sup>43</sup> W mediach chińskich przede wszystkim cytowano leninowski dokument z 27 września 1920 r. w sprawie układów Chin z carską Rosją (Ajgun, Pekin). W dokumentach polskiej dyplomacji przedstawiono to w następujący sposób: *Obszar zagarnięty przez Rosję był wielkości 10 razy większej od prowincji Jiangsu. Film propagandowo zarzucał ZSRR przede wszystkim: 1. sabotowanie pokojowych rozmów; 2. przedstawianie w toku rozmów map, na których zaznaczono 700 wysepek na rzekach granicznych, z których 600 było chińskich, a na mapach radzieckich zaznaczone były jako radzieckie; 3. naruszenie status quo w 1969 r.* Zob. Archiwum MSZ RP, Pilna notatka, Poufne, Warszawa, dnia 21 kwietnia 1969 r., Nota nr 207/D II/69 (brak sygnatury archiwum).

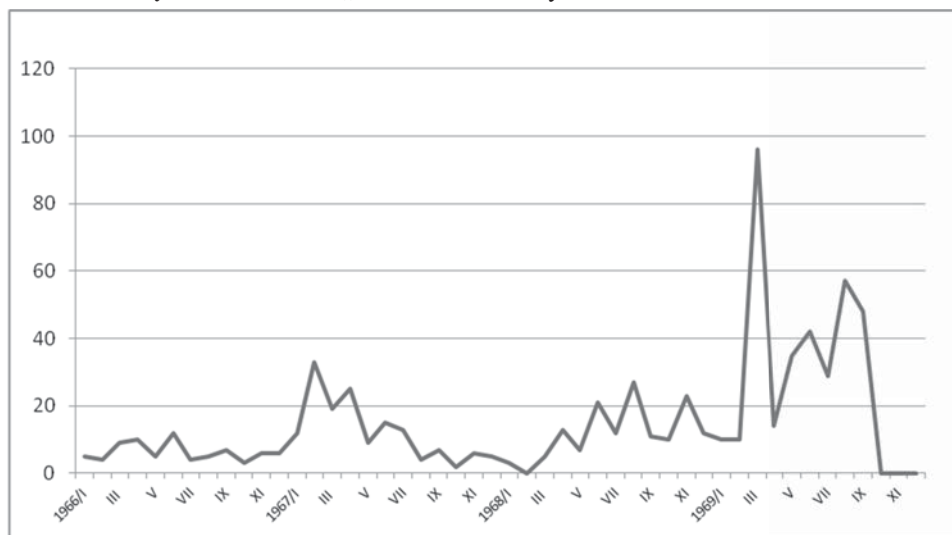
<sup>44</sup> Archiwum NARA, U.S. Department of State, Director of Intelligence and Research, Intelligence Note – 665, September 18, 1969. To: The Acting Secretary, Through: S/S, From: INR – George C. Denney, Jr., Subject: *Communist China: War Fears and Domestic Politics*, Declassified Authority NND 969000, By NDD (napis nieczytelny) NARA Date 1.23.97.

ga. W obozach szkoleniowych propagowano: 1. walkę wręcz, gdyż takiej według chińskiej propagandy najbardziej obawiał się wróg; 2. zmasowane użycie piechoty; 3. opanowanie taktyki czasowego wycofania się z zajmowanego terytorium i kontrofensywy; 4. opanowanie obrony przeciwlotniczej z użyciem artylerii lekkiej i karabinów maszynowych; 5. poświęcenie życia za rewolucję<sup>45</sup>.

Kiedy jednak na przełomie września i października doszło do ocieplenia relacji między ChRL a ZSRR, a strony wznowiły rozmowy, nie odnotowano ataków ani w „Renmin Ribao”, ani w „Peking Review”<sup>46</sup>.

## Wykres nr 2

Ataki na Związek Radziecki w „Dzienniku Ludowym” w latach 1966–1969



Źródło: Analiza własna na podstawie kwerendy „Renmin Ribao” 1966–1969.

<sup>45</sup> Korespondent „Trybuny Ludu” Daniel Luliński opisywał te wydarzenia następująco: *W kilku przedszkolach widziałem cały zestaw zabaw wojskowych dla cztero-, sześćoletnich dzieci. Dzieci, dziewczynki i chłopcy, czołgają się po cencie z drewnianymi karabinkami, maszerują krokiem defiladowym, biją się na bagnety z okrzykami „zabij, zabij”, atakują swego rówieśnika przebranego w czarny tekturowy kapelusz symbolizujący imperializm amerykański. Por. Archiwum MSZ RP, Chińskie przygotowania wojenne i psychologiczne, Daniel Luliński, Korespondent „Trybuny Ludu” w Pekinie, Pekin 18 grudnia 1965 r., D. II. Ch 241–1–66. Por. również *Okólnik KC KPCh o przygotowaniach na wypadek wojny*, Pekin, 16 września 1969 r., [w:] *Rewolucja kulturalna w ChRL. Wybór dokumentów i materiałów*, t. 3, 1 sierpień 1968–31 grudzień 1969, oprac. J. Rowiński, E. Zyśman, Warszawa 1970, s. 128–131.*

<sup>46</sup> W listopadzie w anglojęzycznym tygodniku liczba określeń krytykujących ZSRR zmalała do 50 z 326 w październiku. Zob. John W. Garver, *China’s Decision for Rapprochement with the United States 1968–1971*, Westview Press, Boulder, Colorado 1982, s. 88–89.

## Nasz jest Trzeci Świat i idee Mao Zedonga

Wraz z rozpoczęciem Rewolucji Kulturalnej zainteresowanie prasy poparciem dla Trzeciego Świata, podobnie jak w innych przekazach zagranicznych, zdecydowanie zmalało. Tendencja ta daje się wyraźnie zauważyć na podstawie porównania poparcia prasowego dla Trzeciego Świata przed majem 1966 r. – odpowiednio 308 i 135 artykułów. Wraz z rozpoczęciem Rewolucji Kulturalnej w maju 1966 r. „Renmin Ribao” rozpoczął aktywną kampanię promocji idei Mao Zedonga w stosunkach międzynarodowych. W porównaniu z majem 1966 r., kiedy według przyjętych kategorii nie przedstawiono żadnego artykułu, w czerwcu ukazało się ich aż 52, m.in. artykuł *Idee Mao Zedonga są największym skarbem ludów Ameryki Łacińskiej*<sup>47</sup> czy *Relacja z wizyty zagranicznych przyjaciół w Yan’anie*<sup>48</sup>. Rozpoczęto również masową produkcję i eksport cytatów Mao Zedonga: *Nie tak dawno nowy transport prac przewodniczącego Mao przybył do Khang Khay (Laos). Ludzie witali książki z pracami przewodniczącego Mao, mówiąc jeden do drugiego: „To najwspanialszy upominek. Prawda przybyła”*<sup>49</sup>. Myśli przewodniczącego Mao traktowane były jako ideologiczna broń w walce z amerykańską agresją. Podobnie agitacyjną funkcję spełniały towarzystwa przyjaźni, m.in. Towarzystwo Przyjaźni Japońsko-Chińskiej, które organizowało w Japonii seminaria poświęcone problematyce ideologii „wielkiego sternika”<sup>50</sup>. Przy czym należy zauważyć, że intensywna kampania promocji idei Mao Zedonga trwała przez pierwsze cztery miesiące Rewolucji Kulturalnej, od czerwca do września 1966 r. Po XI plenum VIII zjazdu w sierpniu 1966 r. kampanie „Renmin Ribao” ustały, co sugerowało zakończenie pierwszej fazy walki o władzę (w październiku liczba artykułów zmalała z 42 do 18).

W 1967 r. nie nastąpiła żadna drastyczna zmiana, a najwięcej artykułów wyrażających poparcie dla państw Trzeciego Świata odnotowano we wrześniu 1967 r. Zdecydowany wzrost publikacji popierających walki rewolucyjne i narodowyzwolenicze nastąpił w lutym 1968 r. (z 23 w styczniu do 63 w lutym). Ponadto licznie komentowano, zgodnie z koncepcją Lin Biao, „otaczanie światowego miasta przez światową wieś”, a wydarzenia w Europie Zachodniej opiniowano następująco: *Dziesięć milionów robotników francuskich brało udział w strajkach i opanowało dużą ilość fabryk, kopalń i przedsiębiorstw w całym kraju. (...) Kontynuacja*

<sup>47</sup> „Renmin Ribao”, 8 czerwca 1966, s. 4.

<sup>48</sup> Ibidem, 30 czerwca 1966, s. 5.

<sup>49</sup> Ibidem.

<sup>50</sup> „Peking Review” 1966, nr 23, s. 6–7.

walki ludu francuskiego znajduje poparcie wśród innych państw kapitalistycznych. Podobnie strajkują robotnicy Szwecji, Włoch i studenci w Kanadzie<sup>51</sup>.

Nieprzypadkowo kolejna kampania promowania idei przewodniczącego przypała w lutym 1967 r., wówczas liczba takich artykułów wzrosła w porównaniu z grudniem 1966 r. z 15 do 50 w styczniu i 62 w lutym<sup>52</sup>. Korespondowało to ze wzrostem ataków na Związek Radziecki i było ściśle związane z wewnątrzpartyjną dyskusją poświęconą realizacji Rewolucji Kulturalnej. W tym okresie wzrosła również liczba artykułów z atakami na ZSRR oraz z poparciem dla walczących narodów Trzeciego Świata. Tym samym „Renmin Ribao” będący w rękach frakcji lewackiej promował przewodniczącego, redukując rolę Liu Shaoqi i Deng Xiaopinga. Nie ograniczało się to jednak tylko do wymiaru medialnego. W takich państwach jak Birma czy Indie chińscy „emisariusze” próbowali wzniecić protesty i zamieszki. 11 lipca 1967 r. chińska ambasada w Rangunie w proteście przeciwko antychińskiemu incydentom pisała: *Przewodniczący Mao Zedong jest czerwonym słońcem, które jasno świeci w naszych sercach. Musimy ostrzec rząd Birmy, że będziemy bronić myśli przewodniczącego Mao Zedonga aż do końca*<sup>53</sup>. Oprócz tego rząd chiński prowadził świadome wycofywanie personelu dyplomatycznego m.in. z Birmy, co miało na celu zmniejszenie ryzyka wybuchu konfliktów między reprezentującymi Chiny dyplomatami a miejscowymi władzami<sup>54</sup>.

W Indiach, podobnie jak w innych państwach, propagowano idee Mao Zedonga, nawołując do walki zbrojnej. Odbywało się to przede wszystkim poprzez propagandowe audycje radiowe nadawane z Tybetu i Xinjiangu. Programy te nadawano we wszystkich językach hinduskich, zwłaszcza w bengalskim, z uwagi na dużą liczbę uchodźców z Pakistanu. Przede wszystkim zwracano uwagę na ciężką sytuację chłopstwa, które wzywano do powstania, a także promowano Ruch Naxalbari<sup>55</sup> oraz powstałą 1 maja 1969 r. Komunistyczną Partię Indii (marksistów-leninistów). Z jednej strony sponsorowano wydawany przez partię miesięcznik „Liberation”, z drugiej zaś dążono do zaostrzenia sytuacji na granicy. Poprzez wspieranie małych grup, takich jak Desh Bhagat czy Yadgar Committee, prowokowano liczne buntury, m.in. w rejonie Nefy, gdzie działała partyzantka Naga i Mizo<sup>56</sup>. W obsza-

<sup>51</sup> „Renmin Ribao”, 27 czerwca 1968, s. 1.

<sup>52</sup> Ibidem, 3 lutego 1967, s. 5.

<sup>53</sup> B. Barnouin, Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy...*, s. 75.

<sup>54</sup> Zhou Enlai, *Jizuo sichao ganraole Zhongguo dui waijiao zhengce* [Skrajnie lewicowy trend zakłócił chińską politykę zagraniczną], 8 sierpnia 1971 r., [w:] *Zhou Enlai waijiao wenxuan* [Wybór dyplomatycznych pism Zhou Enlaia], Beijing 2000, s. 481–484.

<sup>55</sup> Czyli maoistowski Ruch Naksalitów w Zachodnim Bengalgu (przyp. red.).

<sup>56</sup> W latach 1967–1968 w Zachodnim Bengalgu dominowała propekińska Komunistyczna Partia Indii (marksści-leniniści), natomiast promoskiewska była wówczas Komunistyczna Partia Indii. Po zamieszkach doszło do masowych zwolnień z pracy, a w samym dystrykcie Kalkuta pracę strac-

rach przygranicznych Chińczycy w celach propagandowych wystawiali portrety Mao Zedonga i wielkie megafony, z których nadawano przemówienia przewodniczącego. Prowadziło to do różnych prowokacji, podczas których dochodziło do starć oddziałów, tak jak między 11 a 14 września 1967 r. w granicznym Sikkimie<sup>57</sup>. Podobne zajścia miały miejsce na wszystkich granicach ChRL: *Propagandę tego rodzaju stosowano zwłaszcza wobec ludności terenów przygranicznych koreańsko-chińskich, przerzucając przez granicę ulotki oraz stosując system potężnych głośników nadających prawie przez całą dobę program propagandowy na przemian w języku chińskim i koreańskim*<sup>58</sup>.

W omawianym okresie na szczególną uwagę zasługują jednorazowe, miesięczne kampanie promowania idei Mao Zedonga w stosunkach międzynarodowych. Tak było podczas XII plenum, kiedy 24 listopada 1968 r. ostatecznie usunięto z partii Liu Shaoqi<sup>59</sup>. W „Renmin Ribao” wznowiono wówczas promaoistowską kampanię – w kolejnych miesiącach, w październiku, listopadzie i grudniu 1968 r., opublikowano 16, 35 i 12 takich artykułów. Tendencję tę z kolei należy wpisać w dwie udane próby nuklearne przeprowadzone 22 i 29 września 1969 r. Tym samym Chiny potwierdzały swoją pozycję w międzynarodowym ruchu komunistycznym<sup>60</sup>. Podobnie w październiku 1969 r., kiedy liczba artykułów wyniosła 37, a we wrześniu i listopadzie 9 i 7<sup>61</sup>. W październiku rozpoczęto rozmowy graniczne z ZSRR, a nasilenie kampanii miało skupić uwagę społeczną na koncepcjach przewodniczącego, nie zaś na wrogo przedstawianym dotąd Związku Radzieckim (por. Wykres nr 3).

---

ciło w latach 1951–1967 ponad 326 tys. osób. Zob. Nigel Harris, *The Mandate of Heaven, Marx and Mao in Modern China*, London–Melbourne–New York 1978, s. 246–247; oraz Archiwum MSZ RP, *Informacja*, New Delhi, 20 sierpnia 1969 r., Kurierem, Zespół Akt D II Ch 0–241–48–69.

<sup>57</sup> „Dokumentacja Prasowa. Przegląd Najważniejszych Wydarzeń z Kraju i Zagranicy” 1967, nr 737, s. 741.

<sup>58</sup> Archiwum MSZ RP, *Notatka dot. aktualnych stosunków koreańsko-chińskich*, Phenian, 18 sierpnia 1969 r., Tajne, egz. nr 1, Zespół Akt D II Ch 0–241–43–69.

<sup>59</sup> B. Barnouin, Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy...*, s. 91.

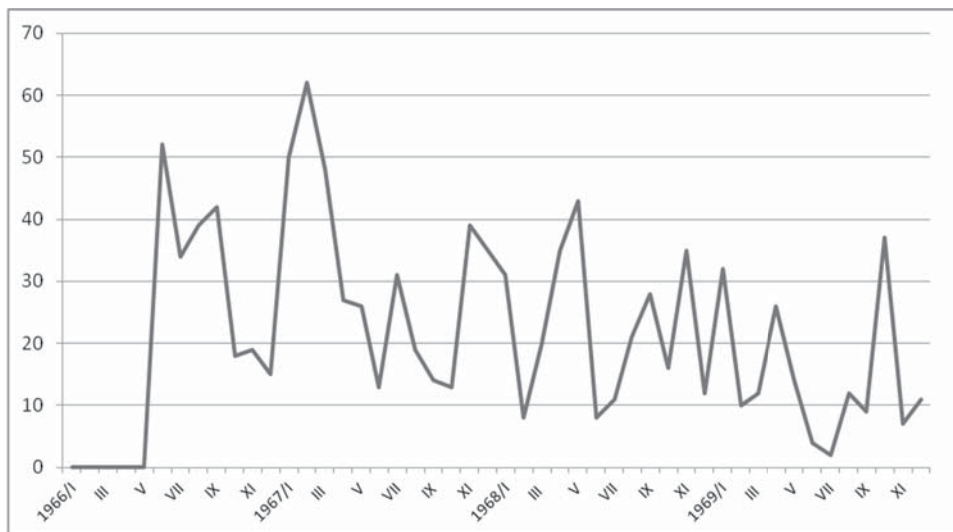
<sup>60</sup> Harry Gelber, *Nuclear Weapons and Chinese Policy*, Adelphi Paper no. 99 (International Institute for Strategic Studies, London, 1973), s. 36; B. Hahn, *PRC Submarine-launched Ballistic Missile Development*, US Naval Institute Proceedings, październik 1979, s. 134; oraz *Asian Security* 19, S/, Research Institute for Peace and Security, Tokyo 1982, s. 103, cyt. za: *Stockholm International Peace Research Institute 1986, Armaments, Disarmament and International Security*, London 1986, s. 102.

<sup>61</sup> „Renmin Ribao”, 26 października 1970 r., s. 5.



**Wykres nr 3**

Promowanie międzynarodowych idei Mao Zedonga w „Dzienniku Ludowym” w latach 1966–1969



Źródło: Analiza własna na podstawie kwerendy „Renmin Ribao” 1966–1969.

**Wnioski**

Powszechnie przyjmuje się, że Rewolucja Kulturalna miała być narzędziem w odzyskaniu władzy przez odsuniętego po Wielkim Skoku Mao Zedonga. W wymiarze propagandowym cel ten miał zostać osiągnięty poprzez tworzenie „kultu jednostki” oraz medialne ataki na Związek Radziecki i Stany Zjednoczone. Konstrukcja „obleżonej twierdzy” sankcjonowała powrót Mao Zedonga i wprowadzenie armii do systemu politycznego na niespotykaną dotąd skalę.

Należy uznać, że w latach 1966–1969 główna idea wprowadzenia armii do chińskiego systemu politycznego powiodła się, a państwo zmierzało w kierunku komunizmu wojennego. W tak prowadzonej polityce militaryzacji życia społecznego, gospodarczego i politycznego kreowanie na „wroga” Związku Radzieckiego z racji bliskości geograficznej odegrało kluczową rolę. To właśnie negatywny obraz ZSRR miał odróżnić „pozytywnie” Chiny na mapie komunistycznego świata. To z kolei budowało tożsamość rewolucyjną, widoczną w działaniach w polityce zagranicznej w Birmie, Indonezji, Indiach czy w Korei Północnej. Taka tożsamość miała zachować fundamenty bezpieczeństwa narodowego oraz zapewnić utrzymanie ciągłości państwa chińskiego w trudnym środowisku międzyarodo-

wym (wojna w Wietnamie, presja ze strony Związku Radzieckiego oraz bliski sojusznik amerykańsko-japoński<sup>62</sup>).

Z drugiej jednak strony analiza ilościowa tekstów poświęconych promowaniu idei Mao Zedonga w „Dzienniku Ludowym” nie daje jasnej odpowiedzi, na ile promowanie „kultu jednostki” było stałą, zaprogramowaną uprzednio polityką. Duże wahania liczby wskazanych artykułów prowadzą do konkluzji, że w łonie Komunistycznej Partii Chin nie było porozumienia, a pozycja Mao Zedonga stanowiła przedmiot rozgrywek politycznych na szczeblu centralnym. Należy zatem wnosić, że pozycja przewodniczącego, który panował, ale nie rządził, stała się przedmiotem tarć w Komunistycznej Partii Chin, a w momentach przesilenia to przewodniczący Mao Zedong decydował, która grupa w partii była eliminowana. Reasumując, w przypadku przedłożonej perspektywy badawczej istnieje ograniczona możliwość analizy chińskiej polityki w ujęciu konstruktywizmu społecznego.

---

<sup>62</sup> Wywiad swobodny autora przeprowadzony na Uniwersytecie Pekinśkim w School of International Studies (luty 2011 r.).